

Svenska språket

Sverige är ett mångspråkigt land, men svenskan är och har alltid varit majoritetsspråket och landets huvudspråk. Här tecknar Catharina Grünbaum och Språkrådet vid Isof en bild av svenska språket från vikingatiden till nutid, dess utveckling, särdrag och ställning.

Svenska talas av omkring 10 miljoner människor, framför allt i Sverige men också i Finland och på Åland, som tillsammans hyser knappt 300 000 personer med svenska som förstaspråk.

I Finland är svenska, av historiska skäl, ett av de två nationalspråken. (Det andra är finska.) Finland var fram till 1809 en del av det svenska riket.

I Estland fanns sedan medeltiden en svenskspråkig befolkning genom utvandring från Sverige, och vid slutet av 1700-talet tvångsförflyttades en del av estlandssvenskarna till Ukraina. Efter andra världskriget återstår endast ett fåtal talare av estlandssvenska i Estland och Ukraina.

Från mitten av 1800-talet och fram till i dag har mer än en miljon utvandrat från Sverige,

främst till Nordamerika. Man räknar med att svenska talas av några hundra tusen på skilda håll i världen.

Trots svenskans dominerande ställning är Sverige ett mångspråkigt land. Samerna i norr har alltid varit en inhemska minoritet, och landet har haft en finskspråkig befolkning ända sedan medeltiden. I dag har samiska, finska och meänkieli ("tornedalsfinska") lagstadgad ställning som nationella minoritetsspråk liksom även jiddisch och romska. Svenskt teckenspråk är enligt språklagen likställt med de nationella minoritetsspråken.

De senaste årtiondenas invandring och inströmning av flyktingar gör att det i dag talas minst 150 olika språk i landet. Flest talare, efter svenska, har i dag arabiska med uppskattningsvis 200 000 talare. (I Sverige förs

ingen officiell statistik över språktillhörighet.)

Svenskan och dess släktingar

Svenskan är ett nordiskt språk, en germansk gren av det indoeuropeiska stamträdet. Dess syskon är danskan och norskan, medan de andra nordiska språken isländska och färöiska snarare kan betraktas som halvsyskon som bevarat mer av sina ursprungliga drag. Engelska och tyska blir med detta sätt att se närmast kusiner.

Släktskapen med andra indoeuropeiska språk blir särskilt tydliga när man möter de så kallade *arvorden* som vi har från vårt gemensamma ursprung. Det är ord som *fader, moder, hus, mus, hund, ko, öga, öra, näsa, blod, dag, natt, sten, ben, jord, vatten, ung, ljuv, äta, dricka, leva, dö*.

Foto: Evelina Ytteborn

Alfapet är ett populärt sällskapsspel på Svenska institutets sommarkurser i svenska för utländska studenter.

Svenska alfabetet

Det svenska alfabetet har 29 tecken och avslutas med å, ä och ö. V och u uttalas på samma sätt, s och z likaså.

A	B	C	D	E	F
G	H	I	J	K	L
M	N	O	P	Q	R
S	T	U	V	W	X
Y	Z	Å	Ä	Ö	
a	b	c	d	e	f
g	h	i	j	k	l
m	n	o	p	q	r
s	t	u	v	w	x
y	z	å	ä	ö	

Det indoeuropeiska arvet

Det indoeuropeiska arvet är synligt i ordet *syster*, danska *søster*, isländska *systir*, engelska *sister*, tyska *schwester*, nederländska *zuster*, ryska *sestra*, franska *soeur*, latin *soror*, sanskrit *svasr*.

Klassisk svensk tungvrickare

Detsamma gäller *sk* framför de främre vokalererna e, i, y, ä, ö: *skepp* 'ship', *skinn* 'skin', *sky* 'sky', *skämmas* 'be ashamed', *sköld* 'shield'.

Det standardsvenska r-ljudet är ett tung-

Många och långa vokalljud tillsammans med fallande och stigande tonläge gör att svenskan upplevs som ett melodiskt språk.

Hur låter svenska?

Det drag som ett icke-svenskspråkigt öra först uppmärksammar är att svenskan är ett melodiskt språk med fallande och stigande toner och med växling av ordaccenten:

/ˈhunden/, /ˈra:dhʉ:s/, /ˈå:terställa/, /proˈble:m/, /problemˈa:tisk/, /fotografˈi:/.
En bokstavsföljd som *buren* kan uttalas på två sätt. Substantivet *buren* 'the cage' har accent 1, med hela trycket på *bur*:- /ˈbu:ren/.

Participformen *buren* 'carried', av verbet *bära*, har däremot accent 2, med bitryck på andra stavelsen: /ˈbu:ren/.

Vad som särskilt faller i öronen är de många svenska vokalljuden, a, o, u, å, e, i, y, ä, ö, som kan vara både långa och korta.

Vokallängden är i svenskan ofta betydelse-skiljande: *mat* 'food' (långt a), *matt* 'dull' (kort a), *ful* 'ugly' (långt u), *full* 'full' (kort u).

Vad icke svensktalande också lägger märke till är det speciella svenska u-ljudet. *U* uttalas inte som i tyskans *Buch* (eller engelskans *boot*), utan som ett mellanting mellan vokaler i *Buch* och *grün*. *U*:et kan vara kort, som i *hund*, och långt, som i *hus*.

Mer i ögonen än i öronen faller bokstavs-tecknen å, ä och ö. Å står för samma vokalljud som i engelskans *more* och *hot*. Ä motsvaras av vokaler i *care* och *best*. Ö står för samma ljud som i franskans *bleu* /-öl/, *bœuf* /-öff/ och *chauffeur* /-ö:rl/.

I svenskan förekommer också kombinationer av konsonanter som kan vara svåra att uttala för många med andra modersmål: *vrak*, *sprängts*, *östgötsk*.

Bokstavskombinationerna *sj*, *skj* och *stj* uttalas /ʃ/, som i engelskans *she*. Exempel: *sjö* 'sea', *sjuk* 'sick', *skjorta* 'shirt', *stjärna* 'star'.

Detsamma gäller *sk* framför de främre vokalererna e, i, y, ä, ö: *skepp* 'ship', *skinn* 'skin', *sky* 'sky', *skämmas* 'be ashamed', *sköld* 'shield'.

Det standardsvenska r-ljudet är ett tung-

spets-r, som i spanskan och italienskan (men inte lika tydligt artikulerat). I landets södra delar används tungrots-r, som i franskan.

Grammatiska särdrag

Grammatik i andra språk erbjuder alltid svårigheter för inlärare. En av flera svårigheter i svenska är att verbet alltid står som andra satsled. Det heter alltså "Anna kommer i dag" eller "I dag kommer Anna".

Ett nordiskt särdrag är den efterställda bestämda artikeln: *man-mannen* 'the man', *hus-huset* 'the house', *hundar-hundarna* 'the dogs'. Svenskan kan också ha dubbel bestämd form: *en röd bil-den röda bilen* 'the red car'.

De nordiska språken kan bilda en särskild passivform med -s: "brevet *skrevs*", "brevet har *skrivits*" 'was written'.

Det äldre systemet med tre grammatiska genus, *han*, *hon*, *det*, har i rikssvenskan reducerats till två: *den* och *det*. Det heter alltså *båten* – *den*, *huset* – *det*.

Där könet är avgörande används dock maskulina och feminina pronomen: *mannen* – *han*, *kvinnan* – *hon*, *hingsten* – *han*, *stoet* – *hon*. En relik är syftningen på klockan: Hur mycket är hon? *Hon* är halv två.

Under de senaste åren har man också börjat använda ett nytt könsneutralt pronomen *hen*, dels som ersättning för sammanställningen *han eller hon*, dels om personer som inte vill kategoriseras som vare sig man eller kvinna.

I dagens svenska har verben samma form i singularis och pluralis: *jag är*, *vi är*; *jag tar*, *vi tar*. De gamla pluralformerna möter man numera nästan bara i psalmer och i den svenskspråkiga specialiteten snapsvisa: "Vi *äro* små humlor som *ta* oss en geting."

Däremot har svenskan bevarat substantivens olika pluralformer: *kyrka-kyrkor*, *hund-hundar*, *gäst-gäster*, *äpple-äpplen*, *hus-hus*, *man-män*, *mus-möss*.

Runsvenska

Futhark kallas runalfabetet efter de sex bokstäverna i den första gruppen. Här visas den 16-typiga vikingatida futharken i sin vanligaste form, de så kallade svensk-danska runorna eller normalrunorna.

Bokstav betyder 'streck man ristar i bokträ'. Trä var det vanligaste materialet, men sten har bevarats bättre.

Foto: Bengt A Lundberg/Riksanstaltsförhållanden

Runstenen vid Gripsholms slott i Södermanland berättar om en stor känd vikingafärd österut på 1000-talet. Ledaren hette Ingvar. Resan slutade illa – alla dog i Särkland, det vill säga saracenernas eller muslimernas land, vars huvudstad var Bagdad.

"Tola lät resa stenen, mor till Harald, '(färde)-broder till Ingvar", så inleds texten. Därefter följer en vers på ett fornordiskt versmått med bokstavsrim. Texten skall läsas så:

Thair furu trikila	De foro manligen
fïari at kuli	fjïarran efter guldēt
auk austarlar	och österut
arni kafu	gävo örnen
tuu sunarlar	dogo söderut
a sirkilanti	i Särkland

Ge (ät) örnen betyder 'ge örnen att äta', det vill säga 'slå ihjäl fiender'.

När svenskan blev svenska

Under perioden från Kristi födelse fram till 800-talet var språket i Norden i stort sett ett och samma, kallat *urnordiska*. De språkliga dokumenten från den tiden består av ett litet antal runinskrifter.

Under vikingatiden (800–1050) talade man fortfarande ett på det hela taget gemensamt språk, ofta kallat "dansk tunga", men samtidigt börjar vissa särdrag som skiljer svenskt, danskt och norskt språk göra sig gällande. Från 1000-talet har vi flera tusen runstenar som vittnar om språkutvecklingen.

Inskrifterna är ofta ganska likartade, av typen "Holmfast reste denna sten efter Holmbjörn, sin broder, en god ung man. Öpir ristade". Många stenar berättar dock om gärningar hemma och om färder i öster- och västerled. Runstenarnas språk kallas *runsvenska*.

Den runsvenska perioden följs av den *fornsvenska* som omfattar hela medeltiden och avslutas vid reformationen på 1500-talet. Runskriften ersätts nu av det latinska alfabetet. Det språk vi möter i de allra äldsta uppteckningarna av landskapslagarna från början av 1200-talet visar att svenskan och danskan har blivit skilda språk.

Inflytande från andra språk

Svenskan har alltid varit öppen för lån utifrån men har ändå överlevt som eget språk. Med kristendomen på 1000-talet kom en rad ord från latin och grekiska som *kyrka*, *präst*, *mässa*, *paradis*.

Under medeltiden fortsätter inflytandet från kontinenten. Kring kungen och hovet uppstår underhållningslitteratur som riddarromanerna på vers och propagandatexter som rimkrönikorna. Klosterväsendet kommer i gång med översättning av religiös litteratur. Birgittinklostret i Vadstena blir ett andligt centrum med en omfattande textproduktion. Städer växer fram med handel och hantverk. Ord lånas in och ord skapas när allt detta nya ska återges på svenska. Latinets komplicerade meningsbyggnad och omständliga fraser sätter en prägel på skriftspråket som har fortlevt ända fram till vår tid.

Den största påverkan som svenska språket någonsin har utsatts för kommer emellertid från tyskan, genom Hansans stadskultur. Nu ersätts det gamla *vindögat* i taket, 'window', med *fönster* i väggen. *Eldhuset* blir *kök*, *mön*, 'maiden', blir *jungfru*, *börja* blir *begynna*, *gälda* blir *betala*, *mål* och *tunga* blir *språk*. I de nya städerna finns *rådhus*, *borgerskap*, *väktare*, *fängelse*, *fogde* och *bödel*. *Köpmän* sysslar med *varor*, *vikter*, *mynt* och *räkenskap*. Bland yrkena märks *skräddare*, *skomakare*, *slaktare*, *krögare*.

Den tyska inlåningen pågår medeltiden igenom, liksom under reformationen på 1500-talet, när Sverige antar den lutherska läran, och den fortsätter under trettioåriga kriget på 1600-talet.

Vetenskapens och den högre undervisningens språk är länge det internationella latinet. Men under 1600-talet, när Frankrike under "solkungen" Ludvig XIV blir Europas ledande nation, börjar franskan bli statusspråk och blir det än mer under kulturens och upplysningens århundrade 1700-talet.

Lånorden vittnar om vilken sorts kultur det var som lånades in: *möbel*, *balkong*, *garderob*, *salong*, *mustasch*, *parfym*, *sås*, *kastrull*, *ballett*, *ridå*, *pjäs*, *journalist*, *roman*, *modern*.

1800-talet är det århundrade då engelskan börjar flöda in med industrialiseringens, resornas och sportens ordförråd: *jobb*, *streck*, *bojkott*, *räls*, *lokomotiv*, *turist*, *sport*, *rekord*.

När de nordiska länderna under början av 1800-talet har avslutat sitt sista krig med varandra uppstår en stark ideell samhörighet som ger upphov till den *skandinavistiska rörelsen* som under seklets andra hälft följs av det så kallade *moderna genombrottet* inom litteraturen. Författare och konstnärer umgås flitigt över gränserna och lånar ord av varandra. Från danskan och norskan får vi under den här perioden *hänsyn*, *spydig*, *underfundig*, *förälskelse*, *rabalder*.

1900-talet är mer än något annat engelskans århundrade. Efter andra världskriget är engelskan i stort sett det enda långivande språket men är det desto mer. Invandrarnas språk har givit få nedslag i svenskan, även om *pasta*, *kebab*, *pizza* och *couscous* numera hör till den svenska vardagen.

Riksspråk och dialekter

Det svenska riksspråket (standardsvenska) har utvecklats ur det språk som talades i Mälardalen och runt huvudstaden Stockholm. Där fanns förvaltningen och där fanns överklassen. Till stabiliseringen av skriftspråket bidrog också den första bibelöversättningen 1541 (Gustav Vasas bibel) som haft stor betydelse för språknormeringen och för litteraturen. En annan bidragande faktor var den ökade läskunnigheten hos befolkningen – prästerna hade från 1600-talets slut skyldighet att se till att folk kunde viktiga bibelställen och Luthers katekes.

Under 1700-talet uppstod en borgerlig bildad medelklass och med den början till dagens tidningsprosa. Nu skapades också ett svenskt vetenskapsspråk; Sveriges framgångar med företrädare som *Carl von Linné* och *Anders Celsius* skulle spridas även till folket.

Utvecklingen av ett riksspråk fortsätter under de följande århundradena med inflyttningen till städerna, pressens framväxt, den allmänna skolundervisningen (den obligatoriska folkskolan inrättades 1842 med svenska som ett eget ämne), en skönlitteratur för den bildade allmänheten (*August Strindberg*, *Selma Lagerlöf* med flera), folkhögskolorna och folkrörelserna (där generationer av politiker lärde sig att tala och skriva offentligt), skriftspråksnormen i Svenska Akademiens ordlista och så småningom etermedierna.

Utlånade ord

Flera nordiska ord lånades under vikingatiden in i engelskan.

Window 'fönster', på danska och norska *vindue*, av ett äldre nordiskt *vindauga*, *vindöga*, 'öppning i taket'.

Starboard, av *steer* och *board*, från det nordiska *styrbord*, den sida på ett skepp där styråran är fäst.

Ett par svenska ord i andra språk är *ombudsman* 'representant' och *smörgåsbord*, på engelska *smorgasbord* 'stort, blandat hors d'oeuvre'.

Likheter mellan språk

Björken, ett träd med indoeuropeiska rötter, heter på danska *birk*, norska *bjerk*, isländska *björk*, engelska *birch*, tyska *Birke*, nederländska *berk*, ryska *bereza*, polska *brzoza*, lettiska *bērzs*, litauiska *beržas*, sanskrit *bhurja*.

Missionären Ansgar kom till handelsplatsen *Birka* i Mälaren på 800-talet. Själva ön heter än i dag *Björkö*.

Foto: Elisabet Omsén/TT

Kyrkomålning av Heliga Birgitta.

Heliga Birgitta

Den heliga Birgitta skriver här ner en av sina uppenbarelser.

Denna flitigt författande, politiskt aktiva och vittberesta kvinna (död 1373 i Rom), grundade Vadstena kloster, som blev en text- och översättarverkstad av stor betydelse för det framväxande svenska skriftspråket.

Ortnamn i Finland

Finsk form	Svensk form
Helsinki	Helsingfors
Turku	Åbo
Vaasa	Vasa
Tampere	Tammerfors
Tammisaari	Ekenäs
Porvoo	Borgå
Oulu	Uleåborg
Pori	Björneborg
Savonlinna	Nyslott

Foto: Tina Tahvanainen/Mistland.com

Det officiella språket på Åland är svenska, som man kan se på dessa skyltar.

Riksspråket och de regionala varianterna av riksspråket har i allt väsentligt samma ordförråd och ordböjning. Skillnaderna märks främst i uttal och intonation. Tydligast utmärker sig sydsvenskan och finlandssvenskan (som också har en rad avvikelser i ordförrådet), men även göteborgare, stockholmare, gotlänningar och norrlänningar brukar vara lätta att identifiera. Man hör ofta från vilken landsända en person kommer.

Ren dialekt talas allt mindre. De få som i dag på sin hemort använder ett genuint lokalt mål brukar ta till en mer riksspråksanpassad variant när de möter folk från annat håll.

En speciell variant av svenska är den som uppstår i invandrardominerade områden i de större städerna, ibland lite svepande kallad Rinkebysvenska efter en förort till Stockholm. Denna förortssvenska är ett föränderligt ungdomsspråk med lokala skillnader och karaktäriseras av inslag av flera olika invandrarspråk och av egen intonation, egna konstruktioner och översatta fraser.

Socialt betingade språkskillnader finns, men de är små i Sverige i jämförelse med många andra länder.

Finlandssvenskan

Svenskan i Finland är inte ett eget språk, men den har drag som avviker från sverigesvenskan, framför allt i talet. Liksom svenskan i Sverige har den också en rad olika dialekter. Svenska talas på Åland, som är svensk-språkigt, i södra Finlands kustområden och längs kusten i Österbotten.

Karaktäristiskt för svenskan i Finland är att den inte skiljer mellan accent 1 och accent 2. Sverigesvenskar tycker att finlandssvenska låter "sjungande", medan finlandssvenskar säger detsamma om sverigesvenskan.

Finlandssvenskan har i allmänhet ett mer

bokstavs nära uttal än sverigesvenskan. Slutbokstäverna i *Helsingfors* uttalas av många som r och s var för sig och inte som ett sj-ljud. *Djup* och *djur* har bevarat d:et i uttalet, och vokaler a och u uttalas annorlunda än i Sverige.

Vissa ord som i dag är mer eller mindre föråldrade i sverigesvenskan är levande i finlandssvenskan, som *kännspek* 'karaktäristisk', 'lätt igenkännlig', och *menföre* 'dåligt väglag om vintern'. Andra skillnader i ordförrådet beror på inflytande från finskan, som till exempel att man ofta hör *taltur* användas i stället för *inlägg*.

Svenskan i Finland står under påverkan av finskan, både i fråga om ordlån och syntax, men språkvärden arbetar för att finlandssvenskan ska fortsätta vara en varietet av svenska, inte ett eget språk. Många finländska ortnamn har både en svensk och en finsk form: *Helsingfors/Helsinki*, *Åbo/Turku*, *Vasa/Vaasa*. På svenska används de svenska namnformerna. Det gäller även om den som talar eller skriver har finska som modersmål.

Svenskan under 1900-talet

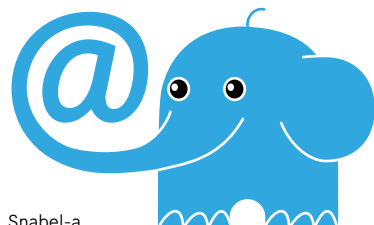
Det talade och det skrivna språket har under det senaste århundradet kommit att präglas av en inbördes utjämning. Det ökade läsandet har lett till att skriftspråket har påverkat talspråket, och utpräglat talspråkliga former försvinner allt mer: *å>av*, *tappa>tappade*, *hunn>hunden*, *massäck>matsäck*, *körrgård>kyrkogården*. Till denna utveckling bidrar också talspråket i etermedierna.

Samtidigt har talspråket påverkat skriftspråket, som blivit allt ledigare med kortare meningar, enklare meningsbyggnad och vardagligare ordförråd. Den utvecklingen har letts av både skönlitteraturen och medierna. Många ord som för ett halvt sekel sedan tillhörde lägre stil går i dag att använda i neutral,

Invandrade ord

Äldre vardagsord som kommit med invandrare är *tjej* 'flicka' och *jycke* 'hund' (från romani), *kola* 'dö' och *kul* 'roligt' (från finskan).

I invandrarområdenas svenska hör *guz* 'flicka' (från turkiskan) och *jalla!* 'skynda på!' (från arabiskan) till de mer allmänt kända.

Snabel-a.

Bild: Kidler

Typiskt svenskt?

Snipp och Snopp: lika eller olika? är en barnbok av Tony Cronstam från 2015. Boken tar fasta på att även om vi ser olika ut så är vi alla lika bra.

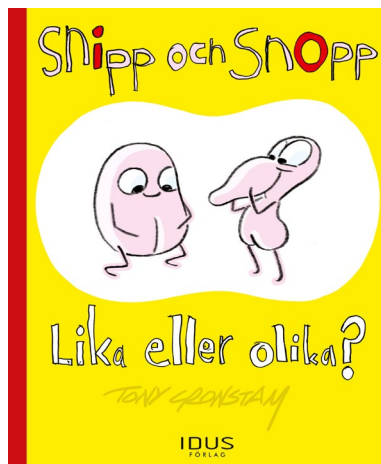

Foto: P. X. Eriksson/Idus förlag

Foto: Emelie Aspund/imagebank, sweden.se

Ordet *lärare* är könsneutralt.

ledig prosa. Ord som *tjej* och *kille* är för yngre generationer normalbeteckningar för *pojke* och *flicka*, medan de för de allra äldsta fortfarande är ren slang eller åtminstone starkt vardagliga.

Inte heller upprätthålls numera någon högre stil med ålderdomligare ord och ordformer och komplicerad syntax. Såväl nya lagar som den nya officiella bibelöversättningen av år 2000 är skrivna på vårdad samtidssvenska.

Mycket arbete läggs ner på att avbyråkratisera den offentliga förvaltningens språk i syftet att göra det tillgängligt för medborgarna. Det snåriga EU-språket uppfattas som ett hot mot den demokratiserade offentliga svenskan, och språkvårdarna vid den svenska översättningsenheten vid EU-kommissionen i Bryssel har fört en hård kamp för att översättningarna ska ske till god och begriplig svenska och inte präglas av källspråket (som oftast är franska eller engelska).

Engelskan är det främsta långivande språket, i Sverige som i många andra delar av världen. Särskilt inom näringsliv, datateknik och ungdomskultur har engelskan hög prestige, och mycket lånas in mer eller mindre osmält: *management*, *outsourcing*, *e-mail*, *techno*, *wannabe*.

Det finns emellertid också ett ganska utbrett motstånd mot alltför mycket ren engelska. Språkvården arbetar här efter två linjer, nämligen att antingen ersätta lånorden: *computer*>*dator*, *airbag*>*krockkudde*, *e-mail*>*e-post*, *web site*>*webbplats*, *hearing*>*utfrågning* eller anpassa dem: *mej*, *mejla*, *sajt*, *hackare*, *mobb*, *mobbning*.

Den stora nybildningen av ord sker ändå med inhemskt ordmaterial. Svenskan bildar gärna sammansättningar. Många ord har uppstått på svensk botten, som *föräldravandring*, *kretsloppssamhälle*, *avknoppning*, *båtlufta*,

svartbygge, *snabel-a* '@'.

Andra är skapade med inhemska medel fastän själva begreppet är lånat (så kallade översättningslån): *kärnkraft* 'nuclear power', *såpopera* 'soap opera', *hemsida* 'home page', *frosta* av 'defrost', *skogsdöd* 'Waldsterben'

Jämställdhet i språkbruket

Sverige är ett av de länder i världen där arbetet och synen på jämställdhet mellan könen nått längst. I språkbruket tar sig denna strävan uttryck genom att tidigare uttalat maskulina avledningsändelser i dag är könsneutrala, medan de kvinnliga efter hand blivit ovanliga. Sålunda betecknar nu den förut maskulina ändelsen *-are* båda könen.

Lärare, *författare*, *bagare* har ersatt *lärrinna*, *författarinna*, *bagerska* om kvinnor som utövare av yrket eller verksamheten. Motsvarande gäller *konduktiser*, *direktiser* och *ambassadriser*, som i dag är *konduktörer*, *direktörer* och *ambassadörer*. Helt genomförd är dock inte övergången: vi har fortfarande *servitriser*, *skulptriser* och *aktriser*.

Efterleden *-man* byts i vissa fall ut. En kvinnlig *riksdagsman* kallas *riksdagsledamot*, en kvinnlig *forskare* kallas just så, inte *vetenskapsman*. *Talesman* blir ibland *talesperson* efter engelskt mönster ('spokes person'). Men *ombudsman* och *nämndeman* är ännu orubbade, och sådana är ofta kvinnor.

Kvinnor får heller inte längre en titel efter sin mans yrke. *Överstinnor* och *professorskor* är i dag ett utdött släkte.

Det kvinnliga könsorganet har fått en ny-skapad anständig benämning efter att länge ha saknat en sådan. *Snippa* är ordet, och det används inte minst av barn. (Ordet *snopp* har länge använts för pojkars könsorgan.)

*Sveær eghe konung at taka
ok sva vrækæ.*

'Svearna äga taga konung och
likaså vræka (avsätta)'.

Ur Äldre Västgötalagen, 1280-talet.

Nyord från 2020-talet

coronahund

Hund som skaffats som husdjur
under coronapandemin

krympflation

Minskning av innehållet i förpackning
utan motsvarande prisminskning

tippningspunkt

Punkt där en förändring i ett system blir
så stor att ett jämviktsläge oåterkalleligt
och abrupt övergår i ett annat läge

Källa: utdrag ur nyordslistor

Varje år sammanställer Språkrådet i samverkan med Språktidningen en lista över svenska nyord.

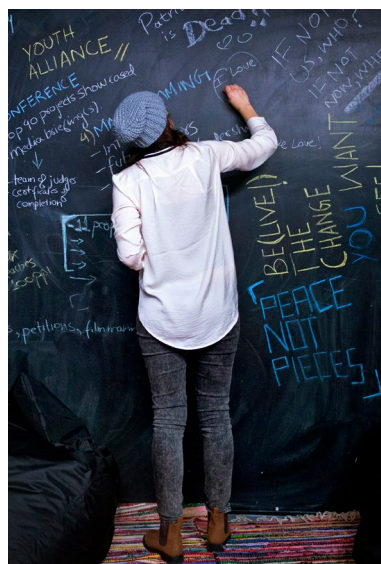

Foto: Aline Lessner/fotobank sweden.se

Engelska förekommer i dag som företags- och undervisningsspråk.

Svenskans kännetecken

Kontrasten mellan svenskan och språken på kontinenten framträder tydligt i arbetet med översättningen av EU:s regelverk. Det franska och tyska myndighetsspråkets långa och komplicerade meningar motsvaras i svenskan av betydligt kortare meningar med enkla bisatser. Det går naturligtvis att uttrycka sig hur invecklat som helst på svenska, och det sker också, men det latinska inflytandet på den svenska juridiska stilen har alltid haft en motvikt i det nordiska arvet från landskapslagarna med sin muntliga berättande stil.

Det svenska ordbildningssystemet med sina rika möjligheter till sammansättning skapar långa och ibland svårbegripliga ord som kan ersätta hela satser eller fraser. Ord som *resursallokering*, *ståndpunktstagande*, *kvittblivningsproblematik*, *känsloidentifikation* favoriseras i myndighetsspråk och fackspråk.

Å andra sidan kan sammansättningar skapa nya begrepp med ett eget uttrycksvärde: *fulöl* 'bad beer', *kramgo* 'cuddly', *skåpsupa*, 'indulge in secret drinking', *strulputte*, 'messer-upper', *räknennis*, 'bean-counter'. Svenska poeter har alla möjligheter att forma egna nya ord: *granskogsångest*, *skymningsgräs*, *vargtimme*, *gryningsljus*, *snövind*, *vanvettsögd*, *vindlätt*, *stjärnfager* ...

Språkvård av svenskan i Sverige

Språkvård innebär åtgärder för att försöka styra språkanvändningen. Sverige har en lång tradition av sådan språkstyrning. Den kan ske på olika nivåer:

1. Svenskans användning

Regering och riksdag styr vilka språk som används i olika samhälleliga sammanhang. Till den här nivån räknas Språklagen som reglerar att svenska, och i vissa fall de nationella minoritetsspråken, ska användas av myndigheterna i Sverige. På denna nivå finns även bestämmelser om hur mycket skolorna ska undervisa på och i svenska.

2. Språkbudet

På en annan nivå försöker man styra hur svenskan används, genom råd och riktlinjer för hur texter bör se ut. Mycket arbete har under lång tid lagts ned på att göra det svenska myndighetsspråket enkelt, begripligt och medborgartillvänt, det som brukar kallas *klarspråk* ('plain language'). Språkvårdens arbetsområde är sakprosan. Skönlitteraturen däremot lever på egna villkor.

3. Svenska språkets struktur och ordförråd

Språkvården arbetar med att också avgöra vilka ord och konstruktioner som ska räknas till den svenska standardnormen, läras ut i skolorna och användas i offentlig svenska. Svenska ords stavning, böjning och betydelse regleras i Svenska Akademiens ordlista (SAOL), medan Språkrådet bland annat tar

ställning till grammatiska konstruktioner och hur skiljetecken ska användas.

Svenskans ordförråd från 1500-talet till i dag behandlas i den mycket omfattande *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), som efter hundra års arbete är framme vid bokstaven ä. Svenska språkets grammatik presenteras grundligt i *Svenska Akademiens grammatik* (SAG, 2010). Svenskan är därmed ett av världens mest ingående beskrivna språk.

Den myndighet som ansvarar för att följa upp den svenska språklagen och bedriva språkvård är *Institutet för språk och folkminnen*, *Isof*, och där är det avdelningen *Språkrådet* som ansvarar för svenskan på de nivåer som beskrivs ovan.

Mycket av språkvården i Sverige bedrivs genom samarbeten och nätverk. Det är nödvändigt både för att fånga upp vad som behöver normeras och för att få genomslag i arbetet. Exempel på nätverk är *Samspråk*, en organisation för olika språkvårdare i offentlig förvaltning, *Språkvårdsgruppen*, samarbetsorgan för organisationer med språkvårdande uppdrag, och *Nätverket för språknämnderna i Norden*, som ordnar nordiska språkmöten vartannat år. Terminologerna på Språkrådet har också samarbeten med myndigheter och organisationer för att samordna och stödja deras arbete med svenska termer.

Svenska medier som Sveriges Radio och Sveriges Television har egna språkvårdare, och flera stora dagstidningar i Sverige och det svensktalande Finland har språkvårdsansvariga som svarar för de språkliga riktlinjerna. De samarbetar alla med varandra i *Mediespråksgruppen*.

Skolan har förstås en särställning bland samhällets språkvårdsaktörer genom sin undervisning i svenska och svenska som andraspråk. Men det bedrivs också mycket språkvård i arbetslivet, i organisationer och företag, som till exempel tar fram textmallar för rapporter, brev och dokumentation – ett arbete som rymmer många språkvårdsaspekter.

Språkvård bedrivs alltså av många aktörer, på olika sätt och med olika syften.

Har svenskan en framtid?

I dag talar de nordiska språkvårdsorganen med oro om något man kallar *domänförlust*, det vill säga att ett språk förlorar terräng till ett annat. Det andra språket är förstås engelskan, och domänerna som är i fara är i första hand vetenskapsspråket och en del andra fackspråk. Åtskilliga företag med bolag i andra länder har i dag engelska som concernspråk. De flesta vetenskapliga avhandlingar skrivs i dag på engelska. Även delar av undervisningen på universiteten och i somliga skolor sker på engelska, som ett led i globaliseringen.

Det är emellertid allvarligt om de som leder samhällsutvecklingen inte kan delta i det offentliga samtalet på sitt eget modersmål

därför att de saknar svenska ord. Det är en fara för svenska språket, som då inte räcker till för tillvarons alla sidor, och det är en fara för demokratin.

Denna fara har tagits på allvar, och det resulterade år 2009 i en *språklag* som slår fast att svenska är landets huvudspråk och dess officiella språk i internationella sammanhang. Svenskan är det språk som ska kunna användas inom alla samhällsområden. Det medför att alla som är bosatta i Sverige har laglig möjlighet att lära sig svenska. Svenskan ska vara det gemensamma språket inte bara för de infödda utan också för de 20 procent som är födda utomlands.

I språklagen slås också fast att svenskan ska vara ett komplett och samhällsbärande språk, det vill säga att det ska innehålla allt som behövs, inte minst fackterminologi, för att samhällets olika funktioner ska kunna avhandlas på det. Myndigheternas språk, den offentliga svenskan, ska vara vårdad,

enkel och begriplig.

Samma språklag fastställer också allas rätt till språk: att utveckla och tillägna sig svenska språket, att utveckla och bruka det egna modersmålet och det egna nationella minoritetsspråket och att få möjlighet att lära sig främmande språk.

Men vare sig man fruktar eller hoppas på att engelskan en dag ska ersätta svenskan får man nog vänta. De flesta svenskar har, all internationalisering till trots, sina rötter i ett samhälle som engelskan inte kan täcka. De lever i en rik språklig tradition med litteratur på alla nivåer och med berättelser och visor, skämt och talesätt. Inte heller de utlandsfödda utgår från en engelskspråkig kultur. Och även om ungdomar i dag blandar upp sitt språk med fraser och uttryck på engelska är det svenska de talar och skriver i sitt dagliga liv. Engelskans inflytande ökar, men svenska språket kommer ändå att bestå för överskådlig framtid. ■

Foto: Ulf Stråhle/SVT/TT

Evert Taube – en av våra mest folkära visdiktare.

Fjorton författare som genom sitt språk tagit plats i svenskafolkets hjärta

Carl Michael Bellman (1740–1795). Levande 1700-talspoet. Alla svenskar kan sjunga något av honom.

August Strindberg (1849–1912). Språklig banbrytare på 1800-talet, fortfarande modern. "Min eld är den största i Sverige", sade han själv, och detsamma kan sägas om hans språkliga energi.

Hjalmar Söderberg (1869–1941). Sekelskiftesförfattare med klar och avskalad stil med en underton av vemod. Stilistiskt ideal för många, men oafterhärlig.

Selma Lagerlöf (1858–1940). Ingen kan berätta som hon. Nobelpristagare 1909.

Evert Taube (1890–1976). Trubadur och författare. Romantiker och realist. Har skapat sommaren i svenskarnas hjärta.

Harry Martinson (1904–1978). Ordskapare för både det karga enbusklandet och Aniaras rymdnatt.

Alf Henrikson (1905–1995). Lika lärd som lättsam historiker och folkbildare med tusentals underfundiga dagsverser som hamnat på mången kylskåpsdörr.

Astrid Lindgren (1907–2002). Språklig påhittighet och en egen talspråklig berättartoon. Roligast och sorgligast.

Tove Jansson (1914–2001), finlandssvensk, skapare av Muminvärlden i ord och bild. Har fått rikssvenskar att bli förälskade i finlandssvenskt uttal och finlands-svenska ord som "råddig".

Lennart Hellsing (1919–2015). Rim, ramsor och språklekar. Läst och sjungen av alla åldrar. Far till Krake! Spektakel och Kusin Vitamin.

Sara Lidman (1923–2004). Öppnade med Tjardalen och Hjortronlandet människors öron för Västerbotten-dialekten. Fortsatte med Järnbaneposet.

Tomas Tranströmer (1931–2015). Poet som öppnar valv efter valv hos läsaren. Nobelpristagare 2011.

Cornelis Vreeswijk (1937–1987). Vanvördig och vemodig visdiktare med oöverträffade rim.

Kristina Lugn (1948–2020). Dramatiker och poet med svärta, galghumor och halsbrytande vändningar.

Författaren, **Catharina Grünbaum**, har varit språkvårdare vid Svenska språknämnden och därefter vid Dagens Nyheter. Bland hennes språkböcker märks *Strövtåg i språket*, *I sällskap med språket* och *Språkbladet*.

Copyright: Svenska institutet, december 2022.

Innehållet är skyddat av svensk upphovsrätt. Texten får återges, överföras, visas, publiceras och distribueras med hänvisning till sweden.se. Fotografier och illustrationer får emellertid inte användas.

Svenska institutet (SI) är en myndighet med uppdrag att skapa intresse och förtroende för Sverige utomlands. Vi arbetar med Sverigefrämjande, samarbete i Östersjöregionen och global utveckling.

SI har också det övergripande ansvaret för stöd till undervisning om Sverige och svenska språket i utlandet. Svenskundervisning och Sverigestudier bedrivs vid drygt 200 universitet i ett fyrtiotal länder.

För mer information om Svenska institutet och Sverige, besök gärna si.se, sharingsweden.se och sweden.se.

